

Проф. О. Лотоцький

**СВ. РІВНОАПОСТОЛЬНИЙ
КН. ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ,
ОРГАНІЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ**

988-1988

ЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ У СВ. ПРАВОСЛАВНУ ВІРУ

MILLENNIUM OF THE BAPTISM OF UKRAINE INTO THE HOLY ORTHODOX FAITH

ВІННІПЕГ

— 1985 —

КАНАДА

Проф. Олександр Лотоцький

**СВ. РІВНОАПОСТОЛЬНИЙ КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР —
ОРГАНІЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ**

З іменем київського князя Володимира Великого зв'язано найпочесніші в християнському світі назви Святого та Рівноапостольного. Ся остання назва найліпше одбиває християнське його значіння взагалі та для свого народу зокрема й особливо. Подібно як св. Рівноапостольний Константин Великий впровадив християнство, як релігію визнану у своїй державі, так і наш св. Володимир Великий своїм рівноапостольним чином увів свою, до його часу ще поганську, державу до родини культурних народів християнського світа. Ся подія була ділом великого значіння в життю народньому, вона виказала свій чинний вплив на всю дальшу долю українського народу.

I.

Ще й до Володимира християнська наука не зовсім чужа була для наших предків. Хоч і не на всьому просторі нашої землі та не з однаковим завше успіхом, благовісткування віри Христової таки поширювалось у нас та доходило до свідомости наших предків. Народні перекази зв'язують початок у нас християнства ще з іменем Апостола Андрія Первозванного. Як що трудно довести, що Св. Апостол був на київських горах та благословив місце нашої майбутньої національної столиці, то й найбільш скептичні учені дослідники всеж не одкидають того, що нога первозванного Апостола Христового таки могла ступати на якійсь частині нинішньої української землі — бодай лише на північному березі Чорного моря. Се дає християнській нашій свідомості підставу іменувати Святу нашу православну церкву — церквою Апостола Андрія Первозванного. Християнські колонії грецькі на північ од Чорного моря здавна були джерелом християнства для цілої тої території, залюдненої племенами українського коріння — улічами, тіверцями та полянами. Про християнство тут знаходимо згадки у церковних

письменників ще давнього часу — у Тертуліяна, Атанасія александрійського, блаж. Єроніма, — сей останній свідчить, що „холодна Скитія (так називали тоді нашу землю) гріється теплотою віри”. Імператор Константин Порвірородний подає дуже важливі відомости, що за його часу (X. в.) були над Дністром руїни шістьох міст, в яких були будівлі з ознаками храмів та знаходилися вирізьблені на каміннях хрести.

І нічого дивного в тому не має, бо сусідні народи, серед яких вже ширилось християнство, не могли не звернути уваги на проповідь християнства серед наших предків, щоб тим способом вплинути на добросусідські їх відносини до себе, як до джерела християнської віри. Головним джерелом християнства у нас була Візантія, як осередок східного православ'я. З давнього часу Русь-Україна входить і в безпосередні зносини з нею — і мирні, а саме торговельні, і ворожі, через морські походи на візантійські володіння. Навіть і сей останній спосіб зносин провадив до засвоєння нашими предками християнства. Грецькі джерела подають, що десь біля 860 р., по нападі українських човнів на Царгород, прибуло туди посольство, просячи охрещення, — і прохання те було вволено, Русь дістала єпископа. Дуже важливі документи щодо християнства на Україні на початку та в половині X століття маємо в умовах київських князів з греками, — в умовах князя Олега та Ігоря. З сеї останньої умови бачимо, що в дружині князя була значна частина християн, — вони й присягали окремо від поганської частини в Царгороді, а по повероті до Києва присягали тут у церкві св. Ілії. По смерті Ігоря правителькою держави, за малолітством Святослава, стала його мати Ольга, що не лише прихильно ставилася до християнства, але й врешті стала християнкою. Навіть Святослав, сей останній варязький лицар-поганин на київському престолі, хоч християнська релігія миру й любови не одповідала його войовничому успособленню, проте фактично сприяв поширенню християнства: під час військових походів дружина князя знайомилася з різними культурними народами, що належали до християнського світу, а се підготовлювало ґрунт для наступного загального впровадження християнства в київській державі.

Та в масах поганство держалося традиційно, і його не трудно було фанатизувати. Так само використав поганські настрої в цілях політичних син Святослава Володимир. Діставши допомогу від норманів, він двинув (пішов) на Київ та, опіраючись на поганське населення, переміг свого старшого брата й позбавив його життя. Наслідком тої перемоги було оживлення поганства у Києві. Володимир ставив ідолів та приносив урочисті жертви перед ними.

Така тактика власне була диктована не релігійними, а політичними, які легко зрозуміти, мотивами володаря, що здобув владу гвалтованим способом та шукав для тої влади опори в новім оточенню. В дійсності, вихований бабкою Ольгою, Володимир не був вороже настроєний до християнства. До того ж в його дружині, як і в дружині його попередників, мало бути досить християн, — і се вже само по собі унеможливлювало нетерпимо поганський чин князя.

II.

Не ворожий до християнства з самих настроїв релігійних, Володимир врешті став християнином формально та християнізував свою державу. Се було подією великого історичного значіння і не лише для самої Русі, але й у ширшому міжнародньому масштабі, оскільки Русь у тодішній та в дальші часи приймала участь у життю ближчих і дальших сусідів.

Християнство вплинуло на життя народу всебічно — не тільки релігійною своєю стороною, але й культурно-політично. Ті азійські впливи, релігійно й культурно-поганські, що до сього часу на Русі переважали, уступили місце іншим впливам — європейським, поступовішим, з широкими перспективами дальшого цивілізаційного розвитку. Основою європейської цивілізації було християнство, — отже прийняття християнства вводило Русь в оборот того цивілізаційного процесу, що в ньому брали участь європейські народи, до духової родини яких увійшла християнізована Русь. З християнством, таким чином, змінився весь характер життя народнього, цілий історичний його поступ — з погляду і культурного, і політичного. Тому то сю історичну подію й ото-

чено такими численними та змістовими легендами, які одбивають погляди сучасників та ближчих їх наступників і свідчать, що значіння даної події вже й у свій час добре розумілося.

Ближча до часу охрещення Русі література церковного походження представляє сю подію як результат самої внутрішньої настроєності князя — його рішення під впливом самих релігійних мотивів. Найяскравіший вираз такої думки читаємо в слові митр. Іларіона: „прииде нань посѣщеніе Вышняго... и въсія разумъ въ серци его, яко разумѣти суету идольскыя лсти, и взыскати единого Бога, сътворъшаго всю тварь видимую и невидимую”. І в легенді про вибір віри — з прийняттям ріжних релігійних посольств та з посиленням своїх послів на звідини ріжних релігійних обрядів — переважає все та сама думка при виключність самих релігійних мотивів в охрещенню князя.

Не можна одкидати значіння сих мотивів. Вихований Ольгою в християнських настроях, Володимир, як бачимо з фактів дальшого життя його, ставши християнином, глибоко переймається християнським світоглядом і підпорядковується тому світоглядові навіть у справах цивільного порядку; на Єпископське, напр., запитання, чому він не карає розбійників, Володимир одповів: — „боюся гріха”. Релігійно-моральна постать Володимира яскраво виступає вже в тому факті, що церква визнала його святим та рівноапостольним. Але, не одкидаючи навіть значної участі релігійних мотивів в охрещенню самого князя та в охрещенню ним Русі, треба все ж визнати, що головні при тім мотиви тих подій впливали з становища князя та з його завдань, як голови держави, і мали характер політично-державний.

Вже в самій суті своїй справа переміни віри, особливо в ті часи, не могла бути справою особистих релігійних поглядів того чи иншого голови держави. Зокрема Володимир був людиною широкого державного розуму і весь свій чин спрямував передовсім на інтереси держави. З того державного погляду трактував він і справи релігійні, добре розуміючи політичне значіння релігійної реформи. Затвердивши свою владу, він не міг залишитися на засадах, що вже перестаріли, одділяючи

себе од тодішнього політичного та культурного світу. Тому він уважливо приглядається до релігійного життя сусідів з ціллю спинити звій вибір на релігії, що найбільш одповідала з інтересам його держави, — чи не звідси повсталала легенда про посольства в чужії краї з метою „испытати о всѣхъ вѣрахъ”? Перед ним був вибір між двома світами — Візантією і Римом. Формального поділу одної християнської церкви тоді ще не було, але різниця культурна й релігійна між згаданими двома світами виступала вже виразно, і вибір, в яку сферу впливу оддати свій народ, вимагає глибокого та далекоглядного роздуму, бо од того залежав дальший напрям усього життя народу.

Володимир прийняв той вибір із засад не лише релігійно-церковних, але — й головним чином — політичних, і в тому виборі виявив глибоку політичну мудрість. Найлегше і найспокусливіше було прийняти християнство з Заходу, — тут з рук римського єпископа західні правителі разом із вірою діставали потвердження свого маєстату державного, зміцнюючи тим свою владу. Але Володимир спинив свій вибір на Візантії. З Візантією лучили Русь давні зв'язки торговельні та політичні; за всім своїм зовнішнім блиском Візантія могутність якої була вже досить захитана, видавалася за контрагента, з яким менш небезпечно було мати ближчі стосунки. З konieczністю треба припустити, що Володимир мав на увазі зв'язок з Візантією другого славянського народу — болгарського, який устиг уже проявити велику духову творчість та міг і для Руси бути джерелом духових цінностей. Все се схияло Володимира спинити свій вибір на Візантії.

Добре знаючи свого майбутнього контрагента, Володимир хотів забезпечити себе од надмірних з його боку претензій та, навпаки, самому досягнути більші політичні результати, примусивши до того візантійського імператора збройною рукою. Одною з ознак запозиченого з Візантії маєстату для молодих держав було споріднення їх із родиною візантійського базилевса, — Володимир і заходжується досягнути такого споріднення. Літопис про сю подію оповідає, що Володимир вирішивши охреститися, пішов походом у Крим, узяв після об-

логи одну з важливіших грецьких кольоній — місто Херсонес чи Корсунь і післав до імператорів візантійських (тоді правили разом **Констянтин** та **Василь**) посольство з вимогою видати за нього заміж сестру їх, загрожуючи в противному разі іти походом на Царгород. На зауваження, що не пристало христіянам оддати за поган, Володимир обіцяв охреститися, і дійсно сам прийняв хрест ще в Корсуні і разом із ним — багато його дружини.

Історична критика визнає се оповідання літопису за легендарне. За більш вірогідне узнається, що Володимир прийняв хрест не в Корсуні од греків, а ще перед походом на Корсунь. Прийняв він христіянство у себе вдома од місцевих або болгарських священиків, будши прихилений до того так само, як і бабка його Ольга, місцевими христіянами, яких було вже тоді в Київі досить. На Корсунь пішов він уже по охрещенню, приводить звідти духовенство не для власного охрещення, а для охрещення народу. Охрестившися, Володимир якийсь час не робив заходів щодо охрещення народу. Будши христіянином особисто, він іще не вважав за можливе негайно приступити до охрещення народу і підготовляв ґрунт до того. Не міг він нехтувати того вибуху поганських настроїв, в якому приймав він сам таку активну участь на початку свого правління.

III.

Походом на Корсунь справа прийняття христіянства була вирішена. В Київі, як осередку держави, було вже досить умов, сприятливих для масового охрещення тутешньої людности. Дружина й купецтво через зносини з чужинецькими краями були вже до певної міри обізнані з христіянством; та й у самому Київі були церкви, — отже й духовенство, а, значить, і вірні христіяни. Решта населення могла приступити до охрещення чи за прикладом згаданих упривілейованих шарів, чи, як про се свідчить митр. ІЛАРІОН, із страху перед князем. Слідом за тим мало наступити охрещення цілої держави, а насамперед — землі полянської.

Літопис та інші пам'ятки представляють процес охрещення землі досить просто. Літопис каже, що князь „начал людиє на охрещение приводити по всемъ гра-

домъ и селомъ”. Рівнож і інша пам’ятка посвідчує, що Володимир „хрестише и всю землю рускую отъ коньца до коньца и поганьскыя богы, пожежь и бѣсы, Перуна и Хроса и ины многы, попра, и сѣкруши идолы и отверже всю безбожную леств”. В дійсності справа ширення християнства поза столицю ледве чи була така проста. В більших осередках та ближче до чорноморських огнищ християнства останне могло ширитися майже так, як у Києві. Але щодалі на північ справа та значно утруднялася. В Новгороді, щодо якого маємо єдине конкретне свідоцтво, ідоли було знищено, зокрема Перуна повалено та вкинуто до Волхова, але нема відомости про таке масове тут охрещення народу, як се одбулося в Києві. Навіть навпаки, — християнство викликало тут активний спротив. До якої міри той спротив доходив, видно з приказки, яку заведено до літопису, що „Путята (тисяцький Володимира) хрестив новгородців мечем, а Добриня — огнем”. Ще з більшим спротивом, активним чи пасивним, мало ширитися християнство по інших краях держави, прилучених розмірно недавно та складом своєї людности здебільшого неслав’янських. Але нова віра, насаджувана згори, не маючи поважного активного протесту з боку неорганізованого поганства, хоч і поволі, а мала ширитися в українській державі протягом чвертьвікового правління Володимирового по його охрещенню.

Найперше та в більшій мірі переймалися християнством елементи міські та вищі шари населення — дружина князя, бояри, купецтво. В масі народній християнство, не проваджене способами організованої освіти, не могло подолати попереднього поганського світогляду — як у зовнішніх обрядах його проявах, так і в успособленню внутрішньому. Пам’ятки близького до Володимира часу свідчать, наприклад, що прості люди вважали церковне вінчання за обов’язкове лише для князя, бояр, а самі задовольнялися побутовим ритуалом шлюбу.

Тому по охрещенню Руси настала велика робота за провадження християнської цивілізації в глиб народнього життя. То була непоказна на зовні праця, подробиці якої, за давністю часу, вже не дійшли до літописця, але з програми тої праці, що її подає літописець — охре-

щення міст і сіл, ставлення церков, навчання дітей, — бачимо, що діяльність Володимира в другу половину його князювання закроєно було пляново й широко.

IV.

Як можна бачити з попереднього, джерелом християнства у нас була Візантія. До неї звертали свої очі провідники української держави, уживаючи заходів дістати християнство з сього джерела. Осягнути ту ціль, як ми бачимо, довелося не без значних труднощів. Ті труднощі не зменшились і по фактичному охрещенні Русі-України. Традиційна політика візантійська свою участь у християнізації поганських народів звичайно уживала як засіб до політичного їх підпорядкування. І в даному випадкові — і по знаних військових подіях, і вже погодившись на шлюб візантійської царівни з „північним варваром”, що було великим ударом для візантійської пихи, візантійська політика не могла уступити у справі визнання незалежності нової церкви од церкви візантійської, греки в таких випадках уважали, що через посередництво своєї ієрархії можна здобути у новоохрещених народів дуже великі користі, тому на сім пункті дуже неохоче уступали. З тодішніх джерел не бачимо, щоб царгородська патріархія визнала незалежність української церкви. На протязі яких сорока літ у Києві не було формально визнаного греками церковного управління.

Та не уступав у Володимир. Вирішаючи складну справу християнізації молодої держави, щоб увести її в коло культурних народів та вивести на шлях широкого політичного життя, український володар добре розумів, що церковна залежність од Візантії може натурально потягти за собою і залежність політичну. Се мало привести його до думки конче застерегтися од тої загрози, яка нависала над його державою од візантійських заборчих плянів. Сього й досяг Володимир дуже зручним політичним ходом — отим збройним „завоюванням” віри, з використанням тяжких політичних обставин візантійських імператорів. Здобувши збройно відповідні умови для охрещення свого народу, осягнувши зовнішнього посилення свого маєстату через шлюб з ві-

зантійською царівною, Володимир, за свого, і без того, могутнього внутрішнього та міжнароднього положення, не дуже потребував формального визнання української церковної автокефалії з боку царгородського патріярха. Тож, і не будучи визнана візантійським патріярхатом, українська церква була незалежна ні від якої іншої церковної влади, була в дійсності автокефальна. Як бачимо, подібні обставини повторюються для нашої церкви майже по тисячі літах.

V.

За таких обставин другим, по Візантії джерелом у нас християнства була Болгарія, що прийняла віру Христову раніше. З цього осередку молода українська церква могла діставати помічні засоби для свого охрещення — ієрархію, богослужбові книги, церковне письменство. До сього натурально провадили старі народні традиції, що їх заховав літопис в оповіданню про Кия, який провадив похід на Дюнай та завоював тут місто Київець. Тої традиції додержували своїми походами на Болгарію Святослав та Володимир. Хоча похід останнього не дав реальних наслідків, але, скерований традиційними плянами Володимирових предків, привів, очевидно, до глибшого усвідомлення тих плянів. З погляду політичних інтересів української держави джерело християнства в Болгарії було цілком безпечне. Церква болгарська, за часів Володимира опанована греками, не крила в собі ніякої політичної небезпеки для руської держави та, хоч була в той час позбавлена патріяршого очолення, все ж правосильна була подати церкві руській канонічну ієрархію — єпископію та священників, а з погляду практичного могла прислужитися слав'янській церкві в значно більшій мірі, ніж чужомовна церква грецька: розпочавши своє існування на сто літ раніше, церква болгарська вже набула культурні цінності, якими могла покористуватися молода церква руська, а саме — славянські богослужбові книги, значне церковне письменство та ті „писцї многи”, що перекладали з мови грецької та переписували книги.

VI.

За князя Володимира почалися завязі всіх сторін життя, що впливали з ново-християнського становища Руси.

Поруч з охрещенням народу Володимир заходився її просвітити-засвоїти їй нову, християнську цивілізацію. Початки книжної просвіти, правдоподібно, були на Русі ще до офіційного охрещення Руси. Були в Києві церкви, було духовенство, та мала бути й книжна наука. Але за нового порядку та наука з приватної справи стає на твердий ґрунт організації силами держави. Спеціально запрошеним учителям, що прийшли з ієрархією, оддав він у науку дітей „нарочитої чади” — людей вищого стану: „нача поимати у нарочитої чади дѣти и даяти на учение книжное”. Хоч Володимир у даному разі поставив собі цілі загальнішого порядку; „увести Русь в круг культурних інтересів тодішнього культурного — візантійського світу” (М. Грушевський), але з сього огнища могли виходити освічені люди для діяльності й на полі церковному. Блискучий приклад того бачимо в особі високоосвіченого митрополита-русина **Іларіона**.

Почалося церковне будівництво. Скоро по охрещенню почав князь Володимир будувати в Києві великий кам'яний храм, що зовнішньо представляв би велич нової віри. Будова тривала п'ять літ, і закінчено її р. 996. Од наданої тій церкві десятини княжих прибутків церква дістала назву Десятинної. Крім сього кам'яного храму, Володимир ставив іще багато храмів дерев'яних: „повелѣ рубити церкви и поставляти по мѣстамъ, идеже стояша кумиры”.

За Володимира ж бере свій початок церковна організація, появляються перші пам'ятки церковного права та письменства. З його імене зв'язаний перший у нас „Устав церковний”.

VII.

Помер Володимир, маючи менш 60 літ, 15 липня 1015 р. Поховано його в Десятинній церкві, в приділі св. Климента, де мармуровий гріб його поставлено поруч із гробом його дружини — грецької царівни Ганни, що по-

мерла раніше за його, р. 1011. Моці Володимирові під час татарської навали на Київ заховано було під спудом, і там вони перебули до 1635 р. Тоді митр. Петро Могила, одновляючи Десятинну церкву, знайшов останки Володимирові, в яких частину (одну челюсть) переслав московському цареві Олексієві Михайловичу, а частини переховувалися опісля у Софійському соборі та у великій церкві Києво-печерської лаври.

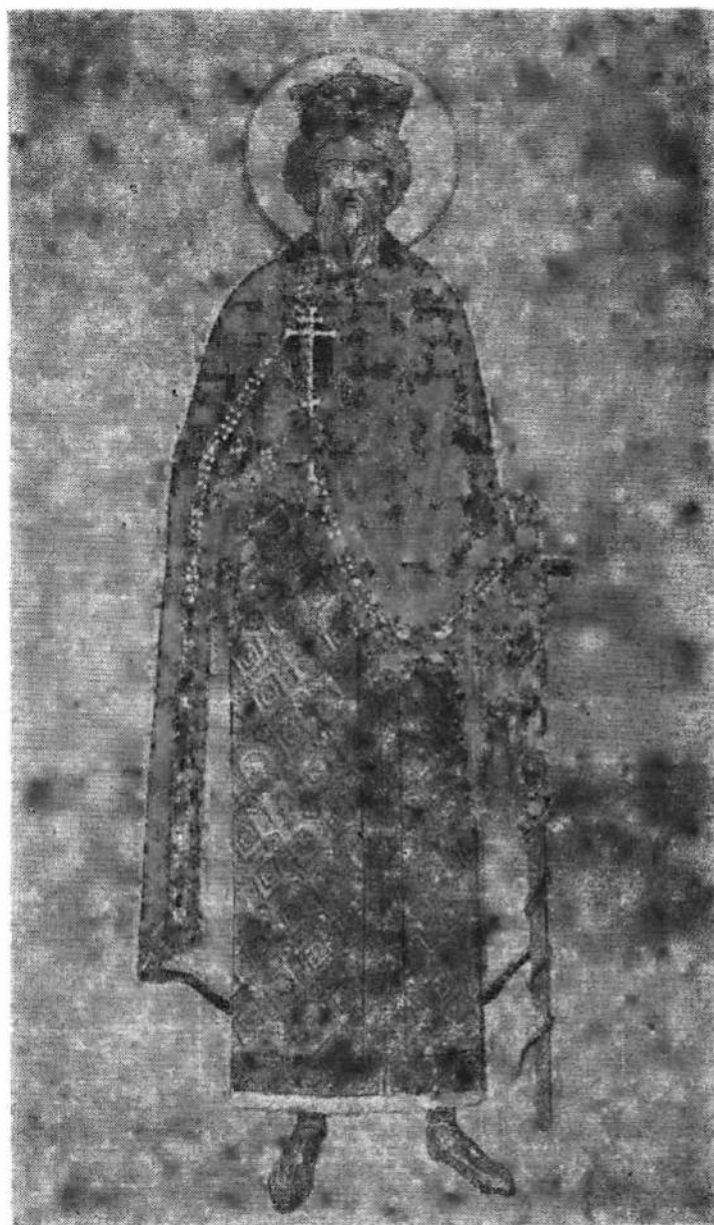
Канонізовано кн. Володимира не скоро по його смерті, не зважаючи на те, що велика подія запровадження християнства на Русь давала всі підстави до канонізації його в скорому часі. Причину такого запізнення убачають у народній пам'яті про ті веселі пири, які завдавав щедрий князь. Можливо, що долучилася до того і традиція про дохристиянське життя князя. Але певніше буде шукати причини в загальному несприятливому відношенню візантійської ієрархії, з якої походила кожна ієрархія української церкви, до визнання святих із лона народів варварійських. Кн. Володимир знаходився під особливо негативним замітом грецьким з причини тих обставин, за яких повстало християнство на Русі (з примусу для греків) та за яких, видимо, провадилася тут боротьба за церковну незалежність од греків. В кожному разі служба кн. Володимирові називає вже „праотцем” князів, що були сучасниками повстання тої служби, — отже появилася вона, правдоподібно, десь у кінці XII чи на початку XIII ст., а першу згадку про кн. Володимира, як про святого, знаходимо в літописі під р. 1254. „Уподобився ти, — оспівує святого князя церква, — купцеві, що дорогоцінної перлини шукає, славнодержавний Володимире, сидячи на високому престолі матери городів, богоспасаемого Києва. Розвідуючи і до Царгороду посилаючи, віру православну знайшов ти, перлину неоціненну — Христа, що вибрав тебе, як другого Павла... Молись за спасіння народу держави твоєї!”

VIII.

Без малого тисяча літ минуло, відколи український народ осяяний став світлом християнської віри, відколи Україна стала краєм християнської культури. Чимало

з того часу, як чайка-небога при битій дорозі, пережила вона добра та лиха, особливо — сього останнього. По-ставлена долею на шляху азійських руїників, зазнала тих перших, найтяжчих ударів стихійної азійської сили, що на самому початку надірвали її молоді державні сили; щедро обдарована природними багатствами, стягала на себе з усіх боків пожадливі очі. Та за всіх таких обставин не лише вдержала своє місце під сонцем, але й поширювала межі розросту свого населення; не убожила на своїй раюподібній землі, а видобувала з неї не вичерпані матеріяльні скарби не лише для себе, а й для своїх сусідів; не лише дотримувала питомих засад своєї національної природи, а й розвивалася духово, ставши багатим джерелом так само і духової культури. За все те завдячує вона головно тому, що, за всіх обставин своєї долі, мала одну нехйбну основу, одне пристановище, звідки черпала в життєвій боротьбі сили, живила надію в ясні хвилі та здобувала отуху в час темної негоди". Сею основою була Свята Православна Віра, впроваджена на українську землю Рівноапостольним будівничим української держави та її національної культури; тим духовим пристановищем була Свята Православна Церква, перші організаційні основи якої положив кн. Володимир та в якій установах (соборах, братствах, школах, видавництвах, друкарнях) знайшли вияв і релігійно-моральні і національно-громадські стремління українського народу.

Діло Рівноапостольного Володимира Великого виявляло свою благодотворну чинність на протязі мало не тисячолітньої доби, заховує воно життєву силу і до дня нинішнього та матиме силу по-вік-віки, поки чинні на землі християнські засади віри, добра і правди, поки звучить під сонцем українське ім'я.

Св. Рівноап. Кн. Володимир.

Видання Місійного Відділу при Консисторії
Української Греко-Православної Церкви в Канаді.